

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.36>

ANALIZA HISTORYCZNO-PRAWNA ROLI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W ZAPEWNIENIU BEZPIECZEŃSTWA SOCJALNEGO PAŃSTWA DO ROKU 1945

Wołodymyr Bielousow
kandydat nauk prawnych,
ORCID ID: 0009-0000-5652-4880

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest identyfikacji prawidłowości i specyfiki rozwoju regulacji prawnych zabezpieczenia społecznego państwa w kontekście ewolucji społeczeństwa obywatelskiego, a także analizie głównych etapów i cech tego procesu przed jego rozpoczęciem. nową erę interpretacji zabezpieczenia społecznego, która rozpoczęła się wraz z zakończeniem II wojny światowej. Badania potwierdzają hipotezę, że społeczeństwo obywatelskie miało wpływ na kształtowanie się nowoczesnych mechanizmów ochrony socjalnej i prawnego zabezpieczenia społecznego państwa. Analizę historyczno-prawną przeprowadza się przez pryzmat odrębnych okresów historyczno-prawnych. Pierwszy okres obejmuje czas od V wieku. PRZED CHRYSYTEM do początków renesansu i charakteryzuje się przewagą dobra zbiorowego nad jednostką w społeczeństwach starożytnych, a także propagowaniem dobra zbiorowego przez pierwsze podmioty społeczeństwa obywatelskiego. Drugi okres trwa od drugiej połowy XIII wieku. do drugiej połowy XVIII wieku. i charakteryzuje się rozwojem humanistycznego światopoglądu prawnego w kontekście ponownego przemyślenia wartości osoby, w wyniku czego ówczesne ruchy filozoficzne stworzyły ideologiczną podstawę uznania praw socjalnych, bezpieczeństwa społecznego państwa. Okres trzeci trwał od drugiej połowy XVIII wieku. do 1945 roku i obejmował czas kształtowania się reżimu prawnego zabezpieczenia społecznego przy aktywnym udziale podmiotów społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza w dobie rewolucji przemysłowej. Okres ten można uznać za punkt zwrotny w kształtowaniu się mechanizmu prawnej regulacji zabezpieczenia społecznego, kiedy ruchy robotnicze i idee socjalistyczne przyczyniły się do powstania ustawodawstwa fabrycznego i systemów zabezpieczenia społecznego. Autor podkreśla, że od czasu okupacji Ukrainy przez bolszewików rola podmiotów społeczeństwa obywatelskiego w kształtowaniu ustroju zabezpieczenia społecznego stała się nominalna i została wykorzystana przez państwo do wzmocnienia reżimu totalitarnego.

Słowa kluczowe: społeczeństwo obywatelskie, demokracja, analiza historyczno-prawna, regulacje prawne, zabezpieczenie społeczne, państwo socjalne, ochrona socjalna.

HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN ENSURING THE SOCIAL SECURITY OF THE STATE BEFORE 1945

Volodymyr Bielousov
Candidate of Law,
ORCID ID: 0009-0000-5652-4880

Abstract. The article is devoted to identifying the patterns and specifics of the development of legal regulation of the state's social security in the context of the evolution of civil society. It analyzes the main stages and features of this process before the beginning of a new era of interpretation of social security, which commenced with the end of the Second World War. The study substantiates the hypothesis that civil society influenced the formation of modern social protection mechanisms and legal support for the state's social security. Historical and legal analysis is carried out through the prism of individual historical and legal periods. The first period covers the time from the 5th century BC to the beginning of the Renaissance. It is characterized by the prevalence of the collective good over the individual in ancient societies and the advocacy of the collective good by the first subjects of civil society. The second period lasts from the second half of the 13th century to the second half of the 18th century and is marked by the development of a humanistic legal worldview in the context of rethinking the value of a person. As a result, the ideological basis for the recognition of social rights and the social security of the state was formed by the philosophical movements of that time. The third period lasted from the second half of the 18th century until 1945 and encompassed the formation of the legal regime of social security with the active participation of civil society actors, particularly during the era of the Industrial Revolution. This period can be considered a turning point in the formation of the mechanism of legal regulation of social security, when labor movements and socialist ideas led to the creation of factory legislation and social protection systems. The author notes that from the moment of the occupation of Ukraine by the Bolsheviks, the role of civil society actors in the formation of the social security regime became nominal and was used by the state to strengthen the totalitarian regime.

Key words: civil society, democracy, historical and legal analysis, legal regulation, social protection, social security, welfare state.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОЛІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ДО 1945 РОКУ

Володимир Белоусов

кандидат юридичних наук,
ORCID ID: 0009-0000-5652-4880

Анотація. Стаття присвячена виявленню закономірностей і специфіки розвитку правового регулювання соціальної безпеки держави у контексті еволюції громадянського суспільства, а також аналізу основних етапів та особливостей цього процесу до початку нової ери тлумачення соціальної безпеки, яка розпочалась із завершенням другої світової війни. У дослідженні обґрунтовується гіпотеза про те, що громадянське суспільство впливало на формування сучасних механізмів соціального захисту та правового забезпечення соціальної безпеки держави. Історико-правовий аналіз проводиться через призму окремих історико-правових періодів. Перший період охоплює час від V ст. до н.е. до початку епохи Відродження і характеризується превалюванням колективного блага над індивідуальним у стародавніх суспільствах, а також відстоюванням колективного блага першими суб'єктами громадянського суспільства. Другий період триває від другої половини XIII ст. до другої половини XVIII ст. і відзначається розвитком гуманістичного правового світогляду в контексті переосмислення цінності людини, у результаті чого філософськими рухами того часу формувалась ідеологічна основа для визнання соціальних прав, соціальної безпеки держави. Третій період тривав з другої половини XVIII ст. до 1945 року та охоплював час становлення правового режиму соціальної безпеки за активної участі суб'єктів громадянського суспільства, зокрема в епоху промислової революції. Цей період можна вважати переломним у формуванні механізму правового регулювання соціальної безпеки, коли робітничі рухи і соціалістичні ідеї сприяли створенню фабричного законодавства і систем соціального захисту. Автором наголошується, що з моменту окупації України більшовиками роль суб'єктів громадянського суспільства в становленні режиму соціальної безпеки стала номінальною та використовувалась державою для посилення тоталітарного режиму.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократія, історико-правовий аналіз, правове регулювання, соціальна безпека, соціальна держава, соціальний захист.

Постановка питання. Проблематика соціальної безпеки держави набуває особливої актуальності в сучасних умовах глобалізації, соціально-економічних та політичних трансформацій, що відбуваються у світі, в якому окремо актуалізується питання подальшого розвитку демократичних держав в умовах геополітичних потрясінь останніх десятиліть. При цьому слід мати на увазі, що соціальна безпека держава є однією з найважливіших складових національної безпеки, яка забезпечує стабільність і добробут суспільства, а отже є важливою гарантією демократичного розвитку сучасної держави й тому – гарантією розбудови держави в якості правової та соціальної держави. У цьому контексті зауважимо, що ефективно забезпечення соціальної безпеки держави неможливе без активної участі громадянського суспільства, яке виступає як посередник між державою і рештою громадян, сприяє захисту прав і свобод людини, підтримує соціальну справедливість та рівність, а також є інституційною платформою, на якому вибудовується інклюзивне суспільство.

Громадянське суспільство як феномен виникло на перетині прогресивних політичних, соціальних та економічних процесів, що відбувалися протягом історії цивілізаційного розвитку людства. Це суспільство грало і продовжує грати ключову роль у формуванні і розвитку соціальної політики, забезпеченні прав і свобод громадян, а також у підтримці соціальної безпеки. При цьому теоретичне осмислення ролі громадянського суспільства в забезпеченні соціальної безпеки сучасної держави, зокрема, у контексті нормативно-правового та інституційного забезпечення соціальної безпеки населення може бути в повній мірі здійснене насамперед в контексті історико-правового аналізу еволюції нормативно-правового та інституційного забезпечення соціальної безпеки держави за участю суб'єктів громадянського суспільства до початку нової ери тлумачення соціальної безпеки, яка розпочалась із завершенням другої світової війни.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. По сьогоднішній день відсутні наукові дослідження, в яких здійснюється історико-правовий аналіз ролі громадянського суспільства в забезпеченні соціальної безпеки держави. Разом із тим, слід констатувати, що багатьма ученими та дослідниками приділялась увага з'ясуванню особливостей розвитку нормативно-правового та інституційного забезпечення правового режиму соціальної безпеки, серед яких: Л.М. Булкат (Булкат, 2016: 10), Т.Ю. Возгріна (Возгріна, 2013: 176), А.В. Гончаров (Гончаров, 2014: 105), Т.І. Длугопольська (Длугопольська, 2016: 61), Д.С. Корнілов (Корнілов, 2024: 81), О.Є. Пилипенко (Пилипенко, 2012: 280), Г.О. Яковлева (Яковлева, 2015: 71), С.С. Яремчук (Яремчук, 2023: 212), М.С. Ярмач (Ярмач, 2013: 215) та ін. Крім того, слід мати на увазі, що вказане питання вже частково розглядалось українським ученим В.В. Гаєвим (Гаєвий, 2024: 71-79). Вважаючи відповідний історико-правовий підхід достатньо аргументованим, візьмемо його в якості основи для дослідження

Метою даної наукової розвідки є виявлення закономірностей і специфіки розвитку правового регулювання соціальної безпеки держави у контексті еволюції громадянського суспільства, а також аналіз основних етапів та особливостей цього процесу. Для досягнення цієї мети виконуються такі завдання: 1) виокремити та проаналізувати історичні аспекти становлення і розвитку громадянського суспільства та його ролі в забезпеченні соціальної безпеки держави; 2) виявити ключові фактори, що впливали на формування і розвиток

правового регулювання соціальної безпеки держави за участю громадянського суспільства в різні історичні періоди еволюції концепції громадянського суспільства; 3) узагальнити результати наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист громадян є основою інклюзивного та громадянського суспільства, слугуючи у такий спосіб індикатором економічного розвитку країни, її стабільності та комфорту для громадян. Саме тому навколо соціального захисту будь-якої країни зосереджена особлива увага, адже саме цей захист впливає на цивілізаційний розвиток сучасного суспільства (Яремчук, 2023: 207). Вказана обставина робить соціальний захист важливим компонентом соціальної безпеки держави, завдяки чому він завжди перебуває в центрі уваги громадянського суспільства, адже відстоювання ідей соціальної справедливості, солідарності та відповідальності є природним для громадянського суспільства, і ці ж ідеї є фундаментальними засадами забезпечення соціальної безпеки держави. Відтак, в цьому контексті стає цілком очевидним те, що соціальна безпека держави – це доктрина, яка еволюціонувала під впливом активної діяльності суб'єктів громадянського суспільства, спрямованої на соціальний захист. Тому для повноцінного дослідження змісту соціальної безпеки сучасної держави необхідним є також дослідження взаємної кореляції цієї доктрини з концепцією громадянського суспільства, зокрема в історико-правовому контексті, який висвітлює роль громадянського суспільства у формуванні правового режиму соціальної безпеки держави.

Аналізуючи історію зародження та розвитку соціального права, ключових інститутів соціального права, а також історію зародження та еволюції громадянського суспільства, доходимо висновку, що роль громадянського суспільства у становленні сучасного правового режиму соціальної безпеки України до 1945 року важко переоцінити. Справедливість цієї позиції підтверджується в контексті аналізу історико-правових періодів становлення доктрини соціальної безпеки у взаємодії із розвитком концепції громадянського суспільства до завершення другої світової війни.

Перший період охоплює час від V ст. до н.е. до початку епохи Відродження. Перші примітивні суспільства та стародавні цивілізації функціонували за обцинними принципами, виходячи з пріоритету колективного добробуту над правами індивіда. З поступовим становленням громадянського суспільства колективне благо все більше збалансовувалось потребами забезпечення благ людини на рівні держави чи міста-держави. Важливість загального блага над індивідуальним благом ставала більш критичною залежно від кліматичних та безпекових обставин буття суспільства, а також рівня спільності ресурсів. У зв'язку із цим можемо помітити таку закономірність: чим більш гострішими ставали питання виживання та чим більш інтенсивною була власність, тим менше суспільство турбувалося про індивідуальну свободу; права, свободи та інтереси індивіда визначалися потребами спільноти та ролю, яку він виконував у функціонуванні спільноти.

Аналізуючи відповідний історичний період, як період, у якому превалювала важливість колективної безпеки над індивідуальною безпекою, можемо помітити, що в ньому вже частково прослідковувались певні риси громадянського суспільства, становлення інституту соціальної безпеки, а також участь суб'єктів протогромадянського суспільства в регулюванні соціальної безпеки відповідного суспільства. Відтак, слід підкреслити наступне: хоча сучасне розуміння громадянського суспільства було сформовано під впливом філософських дискусій епохи Просвітництва, елементи громадянського суспільства існували ще до цієї епохи.

Зокрема, в Стародавній Греції поліси (особливо Афіни) характеризувалися активною громадською сферою: громадяни брали участь у публічних дебатах і прийнятті рішень. Громадянське суспільство впливало на нормування суспільних відносин, обговорюючи питання в рамках демосу (*δημος*) та голосуючи за ті чи інші рішення. Аналогічні процеси мали місце у Стародавньому Римі, де *civitas* об'єднувала римських громадян, які брали участь у публічних дебатах і виборах магистратів, порушуючи при цьому ті чи інші питання, які стосувались соціальної безпеки держави. Більш того, елементи громадянського суспільства спостерігались і на історичних територіях України у формі віче. Віче було типовим інститутом публічної влади, який забезпечував належну цілісність земель-полісів, уможлилював їх життєдіяльність і розвиток. Віче, князь і бояри спільно вирішували справи шляхом порозуміння, хоча віче було винятково міським явищем.

Між тим, слід погодитись із В.В. Гаєвим (Гаєвий, 2024: 71) у тому, що хоча правове регулювання соціального захисту та становлення громадянського суспільства взаємодіяли в таких публічно-громадських ініціативах, як «збори» (зокрема, в Афінах, Римі та на Русі), утім, означені збори громадян в дійсності не передбачали систематичного підходу до правового регулювання соціального захисту населення та забезпечення соціальної безпеки держави у сучасному розумінні соціального захисту та соціальної безпеки. У той час моделі соціального захисту того часу, які враховувались такими «зборами», були тісно пов'язані з більш широкими політичними та соціальними аспектами суспільного життя, такими як забезпечення стабільності соціальних процесів, громадянської участі та лояльності до держави і її лідерів – політичних, військових і духовних.

Другий період становлення правового режиму соціальної безпеки під впливом громадянського суспільства охоплює час від другої половини XIII ст. до другої половини XVIII ст. Цей період характеризується стрімким розвитком гуманістичного правового світогляду, що став наслідком тривалого знецінення людини під впливом фаталістичного підходу до концепції соціальної безпеки людини та її громадської участі в часи значного впливу Церкви на суспільне та політичне життя в Європі. Зокрема, М.О. Данилов справедливо зазначає, що гуманістичний правовий світогляд Середніх віків з одного боку зводив людину до цінності особливої істоти, створеної Богом за Його подобою, визнавав усіх людей рівними у Бозі та перед Богом, а з іншого боку не визнавав людину автономною, незалежною істотою, що має той рівень свободи, який пропонувався античними філософами. Криза такого підходу загострилась з початком епохи Протівідродження,

а саме із зачинанням гуманістичного руху (так званий «ренесансний гуманізм») видатними італійськими мислителями К. Салютаті, Л. да Вінчі та Ф. Петраркою.

Епоха Відродження, яка розпочалась у другій половині XIII ст. та тривала до другої половини XVII ст., стала епохою визнання людської цінності, наявності в людини гідності та потенціалу, що може виражатись у науці, мистецтві та літературі. Утім, відродження гуманізму, який формувався в юридичній та філософській думці Греції та Риму, було не лише мистецьким і культурним рухом, але також громадським рухом, що мав політичні та соціальні наслідки. У свою чергу, епоха Просвітництва, яка розпочалась з другої половини XVII ст. та тривала до XVIII ст., актуалізувала концепції соціальної справедливості, відповідальності та солідарності, а сама мета існування суспільства зводилась до забезпечення людського щастя.

Важливу роль у розвитку соціальної безпеки та громадянського суспільства в епоху Просвітництва відігравали видатні філософи, такі як Дж. Локк і Ж.-Ж. Руссо та інші мислителі-просвітники, які комплексно аргументували позицію, відповідно до якої права людини мають пріоритетне значення в процесі регулювання суспільних відносин у державі. Відтак, в рамках таких цивілізаційних зрушень цілком закономірним стало те, що в епоху Відродження та Просвітництва розвивались аргументи на користь громадянського суспільства та формувалась сучасна концепція соціальної безпеки. Зокрема, в Італії епохи Відродження гуманістичні ідеї інтегрувалися в релігійні кола католицької Церкви, яка почала займатися нетиповими для себе практиками забезпечення соціальної безпеки населення (Гаєвий, 2024: 72). У цьому контексті слід звернути увагу на те, що вже у XV ст. з'явилися церковні кредитно-фінансові інститути «Гора благодетя», які пропонували позики під нижчий відсоток для боротьби з лихварством. В подальшому ці кредитно-фінансові інститути фінансувалися за рахунок благодійних пожертв та державного бюджету.

Третій період становлення правового режиму соціальної безпеки під впливом громадянського суспільства охоплює час з другої половини XVIII ст. до 1945 р., є періодом значного посилення значимості концепції соціальної солідарності, що набуває особливої актуальності в епоху промислової революції. Цей період можна вважати переломним у формуванні правового режиму соціальної безпеки держави, що стало результатом тиску суб'єктів громадянського суспільства на державу з метою примусу її до якісного виконання соціальної функції під впливом комплексу факторів, які поставили працездатних громадян у вкрай складне соціальне становище, загострене високою динамікою виробничих відносин під час промислової революції. Так, слід констатувати, що промислова революція, хоч і призвела до безпрецедентного зростання економік держав, в яких реалізувалась політика масштабної індустріалізації, також спричинила масову урбанізацію та формування робітничого класу, умови зайнятості та праці яких шкодили соціальній безпеці працюючих. Робочі (серед яких могли бути діти, вагітні жінки, жінки з дітьми та ін.) жили та працювали в негідних умовах, часто без вентиляції, санітарних умов і належного харчування. Відтак, значна частина населення, якими були працюючі особи, зазнавали впливу шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища, потрапляючи у вкрай складні життєві обставини, критично знижуючи рівень соціальної безпеки держави. Саме тому, в середовищі робочих почали зароджуватися протестні настрої, які у подальшому стали основою для формування демократичних інституційних утворень – робітничих рухів. У рамках цих рухів почали розвиватися політичні ідеології, що декларували соціальні цінності в якості пріоритетних орієнтирів для функціонування держави. Так, ідеологія лібералізму наголошувала на потребі забезпечення державою індивідуальних прав людини і громадянина, а соціалізм зосереджувався на колективному добробуті. Хоча обидві ці ідеології передбачали різні підходи для виходу з соціальної кризи, вони в однаковій мірі наголошували на необхідності виконання державою соціальної функції, яка передбачатиме створення та забезпечення ефективної системи соціального захисту населення, в результаті чого буде досягнуто належний стан соціальної безпеки держави.

Слід зауважити, що використання політичної ідеології дозволило робітничим рухам набувати політичної ваги, формувати вимоги до зміни форм, способів і засобів впливу держави на стан соціальної безпеки населення, а особливо – робочих. Так з розвитком ідеологічного підґрунтя робітничих рухів, посиленням соціального напруження та соціально-політичного протистояння робітничі рухи більш рішуче почали відстоювати права працюючих, вимагаючи від підприємців та від держави гідного ставлення до робочих. Під впливом такого тиску, що часто ускладнював функціонування заводів і фабрик (зокрема, через заплановані та стихійні страйки), держави почали обмежувати свободу підприємницької діяльності (у рамках фабричного та заводського законодавства), покладаючи на суб'єктів економічної діяльності соціальні обов'язки та врегульовуючи збалансований діалог між адміністрацією фабрик і заводів та представниками робочих.

На території Російської імперії, до якої входили сучасні території України, робітничі рухи, ґрунтуючись на соціалістичній ідеології, набули революційних настроїв та стали інструментом для приходу до влади більшовиків, які одразу ж розпочали війну республікам, які проголосили незалежність (зокрема, й Україні). Вже після повної окупації українських територій та встановлення більшовицького режиму в Україні розпочався процес створення так званого «радянського права», в якому декларувалась важливість демократизму та забезпечення соціальної безпеки держави. Утім, в СРСР лише проголошувався захист суб'єктивних соціальних прав і законних інтересів населення, а «право» фактично використовувалось в якості ідеологічного інструменту для заперечення свободи праці, культивування примусу до праці та обмеження зайнятості всіх працездатних громадян. Це поставило державу в соціально небезпечний стан, який став новою соціальною нормою для України того часу. Крім того, тоталітарний режим вимагав повного контролю над усіма соціальними процесами на загальносоюзному та республіканському і місцевому рівнях. Так, хоча у радянський період в Україні діяли два основні суб'єкти «громадянського» суспільства: професійні спілки

та комуністична партія, вони не могли вважатися повноцінними суб'єктами громадянського суспільства, оскільки не адвокатували інтереси соціально вразливих верств населення, а слугували інструментом посилення тоталітарної влади та організації суспільних відносин

Висновки. Отже, з викладеного випливає, що правовий режим соціальної безпеки держави формувалася та еволюціонував під впливом активної участі громадянського суспільства. Від ранніх етапів історії людства до сучасності, громадянське суспільство відіграло ключову роль у становленні механізмів соціального захисту та впливало на правове регулювання цієї сфери. Залучення громадських організацій, профспілок та інших суб'єктів громадянського суспільства забезпечило розвиток правових норм, спрямованих на захист прав і свобод громадян, що є основою соціальної безпеки держави. Цей процес був особливо виразним у післявоєнний період, коли міжнародний дискурс про права людини стимулював держави до створення ефективних систем соціального забезпечення. Відтак, можемо стверджувати, що історико-правовий аналіз періодів розвитку правового режиму соціальної безпеки показує наявність певних закономірностей, які впливали на цей процес. Кожен історичний період мав свої специфічні виклики та умови, які визначали характер взаємодії між державою та громадянським суспільством. Насамперед, у період промислової революції робітничі рухи значно вплинули на формування фабричного законодавства, що стало основою сучасних систем соціального захисту, а з окупацією України більшовиками в рамках тоталітарного політичного режиму колишнього СРСР суб'єкти громадянського суспільства були взяті під контроль державою та використовувались в якості інструменту впливу на населення, що поставило соціальну безпеку держави у соціально ризиковий стан.

Література:

1. Булкат Л.М. Становлення конституційно-правових засад соціального захисту в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 5-11.
2. Возгріна Т.Ю. Генеза розвитку законодавства про соціальне забезпечення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 175-177.
3. Гончаров А.В. Щодо питання періодизації історії соціального захисту населення України. *Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право*. 2014. Вип. 2. С. 103-106.
4. Длугопольська Т.І. Історія розвитку законодавства про соціальний захист населення: міжнародний аспект. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 3. С. 58-63.
5. Корнілов Д.С. Історія розвитку соціального діалогу у зарубіжних країнах. *Пропілеї права та безпеки*. 2024. № 4. С. 79-82. doi:10.32620/pls.2024.4.12.
6. Пилипенко О.Є. Формування права соціального забезпечення в Україні: історичний аспект. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2012. № 4. С. 277-283.
7. Яковлева Г.О. Характеристика основних етапів становлення та розвитку сфери соціального забезпечення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9), Т. 3. С. 68-72.
8. Яремчук С.С., Гнатчук О.С., Шестакова К.Ю. Еволюція систем соціального захисту: від концепцій до сучасної практики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія: Економічна. Юридична*. 2023. Вип. 38. С. 206-214. doi:10.5281/zenodo.8318761.
9. Ярмак М.С. Історія розвитку та становлення права соціального захисту України. *Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства*: матер. наук.-теорет. конф. (м. Суми, 25 травня 2013 р.). Суми: СумДУ, 2013. С. 214-215.
10. Гасвий В.В. Правове регулювання соціальної безпеки в умовах розвитку концепції громадянського суспільства в Україні: дис. ... д-ра філос.: 081. Київ, 2024. 239 с.

References:

1. Bulkat L.M. (2016) Stanovlennya konstytutsiyno-pravovykh zasad sotsial'noho zakhystu v Ukrayini [Formation of constitutional and legal principles of social protection in Ukraine]. Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 1. P. 5-11.
2. Vozgrina T.Yu. (2013) Heneza rozvytku zakonodavstva pro sotsial'ne zabezpechennya [Genesis of the development of legislation on social security]. Comparative and analytical law. No. 3-2. P. 175-177.
3. Goncharov A.V. (2014) Shchodo pytannya periodyzatsiyi istoriyi sotsial'noho zakhystu naseleennya Ukrayiny [On the issue of periodization of the history of social protection of the population of Ukraine]. Bulletin of the Donetsk National University. Series B: Economics and Law. Issue 2. P. 103-106.
4. Dlugopolskaya T.I. (2016) Istoriya rozvytku zakonodavstva pro sotsial'nyy zakhyst naseleennya: mizhnarodnyy aspekt [History of the development of legislation on social protection of the population: an international aspect]. Current problems of jurisprudence. No. 3. P. 58-63.
5. Kornilov D.S. (2024) Kharakterystyka osnovnykh etapiv stanovlennya ta rozvytku sfery sotsial'noho zabezpechennya [History of the development of social dialogue in foreign countries]. Propylaea of law and security. No. 4. P. 79-82. doi:10.32620/pls.2024.4.12.
6. Pylypenko O.E. (2012) Formuvannya prava sotsial'noho zabezpechennya v Ukrayini: istorychnyy aspekt [Formation of social security law in Ukraine: historical aspect]. Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration. Series: Administration. No. 4. P. 277-283.
7. Yakovleva G.O. (2015) Kharakterystyka osnovnykh etapiv stanovlennya ta rozvytku sfery sotsial'noho zabezpechennya [Characteristics of the main stages of the formation and development of the social security sphere]. Prykarpattya Yuridichnyi Visnyk. Issue 3 (9), Vol. 3. P. 68-72.

8. Yaremchuk S.S., Hnatchuk O.S., Shestakova K.Yu. (2023) Evolyutsiya system sotsial'noho zakhystu: vid kontseptsiy do suchasnoyi praktyky [Evolution of social protection systems: from concepts to modern practice]. Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. Series: Economic. Legal. Issue 38. P. 206-214. doi:10.5281/zenodo.8318761.
9. Yarmak M.S. (2013) Istoriya rozvytku ta stanovlennya prava sotsial'noho zakhystu Ukrainy [History of development and formation of social protection law of Ukraine]. International legal support of stability and security of society: materials of scientific-theoretical conference (Sumy, May 25, 2013). Sumy: SumDU, P. 214-215.
10. Gaevy V.V. (2024) Pravove rehulyuvannya sotsial'noyi bezpeky v umovakh rozvytku kontseptsii hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini [Legal regulation of social security in the context of the development of the concept of civil society in Ukraine]: dissertation ... doctor of philosophy: 081. Kyiv, 239 p.